

ως άλλη δεν δοξάσθηκε καμιά,
την απαράμιλλη: βγήκαμ' εμείς
ελληνικός καινούριος κόσμος, μέγας.
Εμείς οι Αλέξανδρες, οι Αντιοχείς,
οι Σελευκείς, κ' οι πολυάριθμοι
επίλοιποι Έλληνες Αιγύπτου και Συρίας,
κ' οι εν Μηδία, κ' οι εν Περσίδι, κι όσοι άλλοι.
Με τες εκτεταμένες επικράτειες,
με την ποικίλη δράσι των στοχαστικών προσαρμογών.
και την Κοινήν Ελληνική Λαλιά
ως μέσα στην Βακτριανή την πήγαμεν, ως τους Ινδούς.

Με δεδομένη εδώ την ποιότητα της ρητορείας και με τη γνώση μας για το συγκεκριμένο ελληνισμό που θέλγει περισσότερο τον Καβάφη, θα μπαίναμε ίσως στον πειρασμό να ταυτίσουμε τον ποιητή με τον ομιλητή του σ' αυτά τα αποσπάσματα που υμνούν τον ελληνικό καινούριο κόσμο, και ν' αφήσουμε το πράγμα εκεί (όπως κάνει ένας σημαντικός κριτικός του Καβάφη)¹: αν όμως το βάρος των επιθέτων στο πρώτο μέρος, και ο φουσκωμένος τόνος της περηφάνιας στο δεύτερο, δε γεννούν υποψίες κάποιας ειρωνείας από μέρους του ποιητή, το ιστορικό πλαίσιο, που υπογραμμίζεται από τον τίτλο, θα έπρεπε να το κάνει. Ο ομιλητής πλέκει το εγκώμιο του νέου ελληνισμού, ακριβώς τρία χρόνια πριν ο τελευταίος Μακεδόνας Φίλιππος σαρωθεί ολοκληρωτικά από τους Ρωμαίους στις **Κυνός Κεφαλές**, και μόνο δέκα χρόνια πριν από την ήττα του Αντίοχου Γ' του Μεγάλου στη Μαγνησία· μ' αυτήν την ήττα εγκαθιδρύεται η υπεροχή των Ρωμαίων στο μεγάλο καινούριο κόσμο που υμνεί ο ομιλητής με τόσο ανεπιφύλακτες –για να μην πούμε, μεγαλόσχημες– εκφράσεις. Ο Καβάφης γνωρίζει αυτήν την ιστορία, όσο κι αν δε μπορεί να την γνωρίζει ο ομιλητής του. Και μ' όλο που ο ομιλητής λέει απλά την αλήθεια, όπως τη βλέπει –αυτές ήταν οι νίκες του Αλέξανδρου, και οι συνέπειές τους– η ιστορική του οπτική περιορίζεται, φυσικά, στην εποχή όπου ζει².

Το στοιχείο αυτό ενισχύεται από τον τελευταίο στίχο του ποιήματος: «Για Λακεδαιμόνιους να μιλούμε τώρα!». Ο στίχος μπορεί να διαβαστεί απλά σαν τελευταίος σαρκασμός του ομιλητή στους Σπαρτιάτες που τώρα, στα 200 π.Χ., δεν αξίζουν ούτε να μιλούν γι' αυτούς, μ' όλη την αλαζονική ανωτερότητα που έδειξαν όταν αρνήθηκαν να ακολουθήσουν την εκστρατεία του Αλέξανδρου, 130 χρόνια νωρίτερα· με δεδομένο όμως το ευρύτερο πλαίσιο του ποιήματος, ο Καβάφης θα μπορούσε ν' απαντήσει στον ομιλητή του: «Πώς να **μη** μιλούμε για Λακεδαιμόνιους τώρα!». Αν η Σπάρτη, κάποτε μεγάλη και υπεροπτική, έχει ξεπέσει τώρα σε κακές ημέρες, τί περιμένει ίσως τον μεγάλο και καινούριο ελληνικό κόσμο, που υμνείται τόσο περήφανα –και τόσο αλαζονικά, με τον τελευταίο σαρκασμό; Η ιστορία που ακολούθησε αμέσως μετά τα λόγια του ομιλητή, προσφέρει το τελικό σχόλιο. Και μ' αυτό το σιωπηρό σχόλιο, το ποίημα ανεβάζει την προοπτική του Καβάφη πάνω από τις επιμέρους προκαταλήψεις του ομιλητή –προκαταλήψεις που συμμερίζεται και ο ίδιος ο ποιητής σε παλιότερα ποιήματα. Η προοπτική ανήκει σ' έναν ποιητή - ιστορικό, που βλέπει το οικουμενικότερο, 'κι αναγκαστικά πιο τραγικό, σχήμα πίσω ακόμα κι από τις περιόδους του ιστορικού μεγαλείου, που εκφράζουν καλύτερα τις πολιτικές και πολιτιστικές αξίες στις οποίες πιστεύει: τις εκτεταμένες επικράτειες, την «ποικίλη δράση των στοχαστικών προσαρμογών» και «την Κοινήν Ελληνική Λαλιά».

1. Ο Τίμος Μαλάνος. Βλ. το παραπάνω απόσπασμα.

2. Η θέση του συγγραφέα, που ακολουθεί να χρησιμοποιηθεί στη διδασκαλία, αν κατά την κρίση του καθηγητή μπορεί να γίνει αντιληπτή από τους μαθητές του.

Ωστόσο ένα μέρος από την αλήθεια που εκφράζει ο ομιλητής ξεφεύγει από την λεπτή ειρωνεία του ποιητή για τη στάση του ομιλητή του. Αν η ανωτερότητα του καινούριου ελληνικού κόσμου ήταν τελικά καταδικασμένη, όπως και πριν απ' αυτόν η ανωτερότητα της Σπάρτης, και μετά απ' αυτόν της Ρώμης, και αν η αλαζονεία των ηγετών τους κάνει για την ώρα τυφλούς μπροστά στο βασικό σχήμα αυτού του ιστορικού ρυθμού, η παράδοση των στοχαστικών προσαρμογών και της επιρροής της ελληνικής «Λαλίας», που υμνούνται από τον ομιλητή, έζησε ουσιαστικά και πέρα από την περιορισμένη προοπτική του, για πολλές γενιές ακόμα. Είναι ένδειξη της μαεστρίας του ποιητή σ' αυτό το προτελευταίο ποίημα, το ότι μπορεί να κρατάει «και την πίτα γερή και το σκύλο χορτάτο»: μπορεί ν' αντιμετωπίζει με ειρωνεία μια στάση, κι ωστόσο να καταφέρνει να πείσει τον αναγνώστη για τις αλήθειες που κλείνει μέσα της.

(Edmund Keeley, σελ. 152 κ.εξ.)

V. Θα μπορούσε να προστεθεί, για την περίπτωση που εξετάζουμε εδώ, ότι η αγάπη του Καβάφη για την ελληνική γλώσσα περιείχε και την εκτίμηση του ρόλου της ως φορέα, προπαγανδιστή και φύλακα των εθνικών παραδόσεων. Ας θυμηθούμε τη δραματική λύση που δίνει στο θέμα της χαμένης γλώσσας στο ανέκδοτο «Ποσειδωνιάται».

(Σόνια Ιλίνσκαγια, σελ. 229)

Διδακτικές Οδηγίες

- Πριν από τη διδασκαλία του ποιήματος να γίνει υπόμνηση των σχετικών κεφαλαίων της Ιστορίας (Εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου - Ελληνιστικοί χρόνοι).
- Ο σχολιασμός της στάσης των Λακεδαιμονίων με αφορμή την επιγραφή του Μ. Αλεξάνδρου γίνεται από υποτιθέμενο Αλεξανδρινό του 200 π.Χ., όταν ο ελληνιστικός κόσμος των αλεξανδρινών χρόνων έχει γνωρίσει πια την ακμή του. Μεταφερόμαστε έτσι στην ίδια την εποχή, για την οποία γίνεται λόγος, και ενισχύεται η παραστατικότητα και η πειστικότητα του ποιήματος.
- Να τονιστεί και να αιτιολογηθεί η συγκαταβατική (και ειρωνική) έκφραση του στίχου 11, που αναφέρεται στη στάση των Λακεδαιμονίων καθεαυτή και η έντονη περιφρόνηση του στίχου 31. Ο στ. 31 ανατρέπει το στ. 11, διότι τα ίδια τα ιστορικά αποτελέσματα ανατρέπει τη στάση των Λακεδαιμονίων. Η διαφορά τόνου να φανεί και στην ανάγνωση.
- Ερώτηση 3: Να φανεί η συσώρευση των κλιμακωτών σε ένταση χαρακτηρισμών (στ. 12-22) και η σημασία της απαρίθμησης (στ. 23-30, ανάλυση του εμείς): να τονιστεί ιδιαίτερα η σημασία των στ. 22 και 29-30 (ιδές και παραπάνω, απόσπ. της Ιλίνσκαγια).
- Κατά τη διδασκαλία των δυο ποιημάτων σκόπιμο είναι να επισημανθούν με απλό τρόπο μερικά βασικά χαρακτηριστικά της καθαφικής ποίησης, ανάλογα με το επίπεδο των μαθητών (π.χ. η προτίμηση στους ελληνιστικούς χρόνους, ο πεζολογικός χαρακτήρας, η ειρωνεία).

3. Το πρώτο σκαλί

(Κ.Ν.Α. Γ' Γυμν.)

Απόψεις

- I. Η ποίηση είναι γι' αυτόν [τον Καβάφη] μια υψηλή παρηγορία [...]. Πιο πέρα είναι ιδεατός κόσμος, όπου εισέρχονται οι εκλεκτοί του πνεύματος. Αντίληψη διανοούμενου [...]. Ο μόνος χώρος υψηλός, όπου καταφεύγει, είναι η ίδια η ποίηση, όπως την αντιλαμβάνεται ο ίδιος: ποίηση όχι της φαντασίας, αλλά του πνεύματος - η «πόλις των ιδεών» - που διανοίγει ένα είδος αιωνιότητας στον κόσμο.

(Γ. Θέμελη: Η ποίηση του Καβάφη, διαστάσεις και όρια, σελ. 92, εκδ. Κωνσταντινίδη)